

Kraj pod Duklou

Vo Svidníckom okrese nájdete všetko, len sa tam treba vybrať!

Jedno meno chýba. Bolo vytesané na náhrobnom kameni Pamätníka na Dukle, ale odstránili ho. „Patrilo vojakovi, ktorý sa volal Rožkanin a pochádzal z obce Lodomírov. Pri bojoch mu odtrhlo ruku a vojaci si mysleli, že je mŕtvy. Keď sa však vrátili po jeho telo, našli už len ruku. Pochovali ju na Dukle, kde si po rokoch Rožkanin našiel svoje meno medzi mŕtvymi. Vzali ho Rusi, podarilo sa im ho zachrániť,“ rozpráva Michal Ilkanin na duklianskej vyhliadkovej veži. Až tu si človek uvedomí, čo sa v tomto priesmyku muselo odohrávať, hoci má pred sebou nádhernú prírodnú scenériu. Toto miesto má svoj príbeh. Má svoju dušu, má svoj smutný poetický názov – červená zem. Má čo ľuďom povedať aj dnes. Stovky príbehov.

Červená zem: Napríklad ten o Jánovi Štecovi zo Svidníčky. Vlastnými rukami na sklonku vojny zneškodnil asi šesťtisíc mín, za čo ho mali vo Svidníku vyznamenať. Vyobliekal sa a šiel na národný výbor. Cestou stupil na mínu... Alebo o kostrách, ktoré tu z času na čas objavia ešte aj dnes. Pred pár rokmi v Medvedzom, nemecký vojak v palebnom postavení. Kostru našli aj v roku 1999, rok predtým hneď dve. „Keď som sa vrátil v štyridsiatom piatom roku, mŕtvi boli všade. Jedného som sa aj zľakol. Nemec to bol. Stál opretý o jedľu, puška na pleci, vyzeral celkom ako živý,“ spomínal Michal Varchola z Kapišovej. A bývalý riaditeľ svidníckeho vojenského múzea Jozef Rodák zasa rád hovoril o tom, ako

koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia cez Duklu ťahali drôty vysokého napätia do Poľska. „Investori sa nás vtedy prišli pýtať, ako je to s bombami. Varovali sme ich a oni sa na nás pozerali ako na bláznov. Nakoniec si predsa len zaobstarali pyrotechnika a mal čo robiť. Pri stavbe stĺpov našli 140 kusov delostreleckej munície.“

Červená zem. V máji 1915 sa tu odohrala Gorlická bitka, od nášho Dunajca až po dnešnú poľskú Vislu. Vyše dvestotisíc rakúsko – uhorských žoldnierov a osemdesiat tisíc ruských cárskeho vojakov. Zostalo po nich 365 cintorínov, ako dní v roku, kde je pochovaných 61-tisíc vojakov. Len o tridsať rokov neskôr sa zase celý kraj kúpil v krvi, bitka o Duklianský priesmyk. Za osemdesiat dní tu padlo 86-tisíc sovietskych vojakov, 52-tisíc Nemcov a 6500 československých vojakov. Kto sa zaujíma o vojnovú históriu, príde si na svoje. Vojny tu pripomína všetko: najmä však Údolie smrti. „V katastri máme osem sovietskych tankov T34 a sú v takom palebnom postavení, ako zostali po vojne v roku 1945,“ hovorí starosta Kružlovej Adrián Gužo. Na začiatku údolia, pri hlavnej ceste, sú dva tanky, nemecky a ruský, tam deväť tunajších obcí umiestnilo tabule v slovenčine aj v angličtine. Death Valley. „Ročne sa sem zatúla okolo desaťtisíc ľudí, polovica našincov, zvyšok – celá Európa. „Radi by sme u nás organizovali dobové vojenské akcie. Veď Údolie smrti sa nedá presťahovať na Hlavné námestie do Bratislavy. Naši starí ľudia dodnes plačú, keď o tých časoch hovoria.“ Pridá príbeh, ako pred pár rokmi dvaja miestni chlapci hľadali huby a našli zo zeme trčiace špičky topánok nemeckého vojaka. „Pod lebkou mal granát, takže museli

prísť pyrotechnici.“ A spomenie si tiež na slová svojej babky, že keď odvážali mŕtvych z bojiska, kde dnes stoja tanky, ležal tu trup na trupe a kolesami vozov mliaždili ich hnáty. Červená zem.

Drevená cesta: „Vidíte tú dieru v stope? To do kostola cez vojnu padol mínometný granát, ale našťastie nevybuchol. Z kostola ho odniesli, zneškodnili, ale diera zostala,“ rozpráva Helena Kazimírová. Keby vybuchol, prišli by sme o najstarší z drevených kostolíkov pod Duklou, o gréckokatolícky chrám Svätého Mikuláša z roku 1658, o jeden z dvoch v tomto regióne, ktoré sú súčasťou svetového dedičstva zapísaného v UNESCO. A to je ďalšia časť histórie tohto kraja, kde žije veľa Rusínov. Za Rakúsko – uhorskej monarchie gréckokatolíkom zakázali stavať murované kostoly, lebo – či je z kameňa, to prežije veky. Tak stavali z dreva. Nanútili im krásu. Najstarší je ten s dierou v stope po mínometnom granáte, najmladší, z roku 1938, stojí v Nižnom Komárniku. Vo Svidníckom okrese je ich desať, v celom Prešovskom kraji dvadsaťsedem, ale stačí prejsť za jeho hranice a nenájdete ani jeden. Ak by ste chceli, museli by ste prejsť poľské hranice, kde sú ich desiatky, alebo ukrajinské, kde ich tiež nie je málo. A prečo nie? Napokon, táto myšlienka žije už od roku 2004: Karpatská drevená cesta. „Najskôr sme sa usilovali kostolíky zviditeľniť, aby sme zohnali peniaze na ich záchranu,“ hovorí Michal Kost', ktorý je spolu **s otcom duchovným** Jaroslavom Popovcom otcom myšlienky drevenej cesty. „Ktitorami, akými si adoptívnymi majiteľmi chrámov sa stali Magda Vášáryová či Michal Kováč, verejnosť sa o ne začala zaujímať, ale dobrá

myšlienka sa nikdy nedočkala dostatočnej podpory tých, ktorí o nej mohli rozhodovať. A tak dnes návštevnosť kostolíkov znova klesá,“ konštatuje. Ak by ste sa však po drevenej ceste predsa len chceli prejsť, vedzte, že chrám z osemnásteho storočia nájdete už v prvej pohraničnej dedinke Zdynii. Kúsok ďalej, Kwiaton, chrám sv. Paraskievy, sedemnásť storočie. Drevený kostol sv. Jakuba a Filipa v Sekowa. Najskôr ho zničili rakúsko – uhorské vojská, guľa skončila v nádobe so svätenou vodou, potom si užil svoje v druhej svetovej vojne. „Z troch oltárov sme museli poskladať jeden, viac sme toho nemali,“ spomínal kňaz Stanislaw Dziedzic. „Ale za socializmu sme na jeho opravu dostali dvanásť miliónov zlotých, a vtedy toľko stálo dvadsaťštyri áut Polonez.“ Chrám v Swiatkowej Wielkiej. Osmenásť storočie. Tabuľa hlása, že v rokoch 1947 až 1986 ho nepoužívali, nemal kto doň chodiť. Chrám v Krempnej, kde má socha Panny Márie ľudské vlasy. Sedemdesiat kostolíkov na malom území. A ďalších bezmála tridsať pod Duklou na našej strane. Stovka. Stačí? Ak nie, v poľských Gorliciach majú múzeum venované „kamennému oleju“. Takto romanticky nazvali ropu, keď ju z tunajšej zeme prvýkrát vydolovali v roku 1852. Predbehli aj Kuvajt, boli prví na svete. O dva roky neskôr sa v uliciach mesta rozhorela prvá verejná lampa, ktorú živil práve kamenný olej. Svetlo prišlo zo zeme.

Ľudoprázdnny kraj: „My tu môžeme pobehovať aj holí, nič sa nestane. Najmladšia žena v obci ma cez sedemdesiatpäť rokov,“ táto veta bývalého starostu Havranca Jozefa Bilasa sa zapísala do dejín slovenskej žurnalistiky. Dedina, kde žilo deväť ľudí, ktorí vyznávali štyri

viery. A vôbec nebola najmenšia. Príkra mala donedávna iba dvoch stálych obyvateľov, ktorí tu zostávali aj na zimu. Ľudoprázdný kraj. Ak chcete pokoj, tu ho nájdete! Niekedy azda aj viac, než by ste chceli. Do niektorých obcí autobusy chodievajú iba cez týždeň... „Zo 66 obcí Svidníckeho okresu máme tridsať takých, kde žije menej ako sto ľudí,“ hovorí prednosta Okresného úradu vo Svidníku Jozef Baslár. Inak vášnivý rybár, ktorý rád ukáže aj pýchu ich združenia vodnú nádrž vo Vyšnom Orlíku. O Karpatoch na severe hovorí ako o hubárskom raji. Ibaže v týchto končinách sa za každým „rajom“ skrýva historická tragédia. Ak naše dedinky vymierajú, tesne za hranicami v Poľsku je mŕtvo aj sedemdesiat rokov po vojne. To je tá tretia tragédia, ktorá postihla kraj v minulom storočí. Lemkovia. Rusíni, ktorí namiesto slova „len“ hovorili „lem“, kým im neprischlo, že sú Lemkovia. Kedysi ich tu žilo 180-tisíc, dnes sotva štyritisíc. Vždy ich obviňovali, že spolupracujú s Rusmi. Cez prvú svetovú vojnu ich monarchia vyvážala do lágrov ku Grazu, cez druhú svetovú vojnu Nemci na nútené práce a po nej veľká časť z tých, čo ešte zostali, skončila na Ukrajine alebo v iných častiach Poľska. „V štyridsiatom siedmom roku im povedali – ber si na chrbát batoh, najviac 25 kilogramov, a prac sa odtiaľto!“ spomínala Anastázia Morjaková z poľského **Olchowca**. „Namiesto Rusínov prišlo pár Poliakov, veľa domov aj tak zostalo prázdnych, tie rozobrali alebo popadali.“ A tak zanikla aj Tichaňa, suseda Havranca na poľskej strane a chlapi v **tejto** obci dnes môžu chodiť aj nahí...

Tri katastrofy, jeden „turistický produkt“: „Zo Svidníka je do Bratislavy

bližšie než z Bratislavy do Svidníka,“ hovorí Michal Iľkanin, jeden z troch mladých mužov, ktorí vlani založili organizáciu Dukla Destination. Podľa slov druhého z nich, Viktora Riška, chcú spájať všetkých, ktorým záleží na rozvoji regiónu pod Duklou a podľa slov tretieho, Jána Hirčka, nechcú, aby si ľudia pod pojmom Dukla predstavili iba športový klub. „Veď v tomto kraji máme naozaj všetko: sochy, tanky, chrámy, príbehy, krásnu prírodu, len ich treba vedieť využívať,“ hovorí Viktor Riško. Ak sa vraj v Liptove turistické zázemie budovalo desaťročia, oni sú celkom na začiatku. „Turisti prídu, a nie málo, okolo dvestotisíc ročne, odfotografujú sa s tankom, s kostolíkom a položia si otázku – fajn, a čo ďalej? Preto sme práve teraz, pred letom, otvorili aj naše informačné stredisko vo Svidníku.“ Tu sa napríklad dozviete, že pod Duklou sú tri rozhľadne – na Rohuli, na Stavku a na Čiernej Hore, že z jednej dovidíte na ďalšiu a zo všetkých troch, ak vám žičí počasie, aj Vysoké Tatry. A raz vám tu zrejme povedia aj to, kedy bude najbližšia Noc pod Duklou so stanovaním pod vyhliadkovou vežou, s opekaním, gitarou a príbehmi z tohto kraja. Alebo kde sa bude odohrávať Dukelský hrdina, prekážkový beh, či kde nájdete „Rambo dráhu“. Aby sa Bratislavčanom cesta do Svidníka nezdala byť až taká nekonečná.

PETER KUBÍNYI

Rámček

Kde skloniť hlavu?

Biľakov hotel, nikto mu vo Svidníku nepovie inak, sa veľmi podobá na hotel, ktorý slúži verejnosti v Michalovciach, a dobre. Ibaže z ubytovania

pre niekdajších papalášov sa po divokej privatizácii stala ruina s čínskymi obchodmi na prízemí a Svidník vám veľa možností na prespanie nedáva. S myšlienkou vytvoriť penzión rodinného typu s 22. posteľami ako prvá prišla Anna Kostová z Ladamírovej v roku 2006. „Sprevádzali to posmešky a úsmevné otázky – prosím ťa, kto ti tam bude chodiť? Ukázalo sa, že najväčší záujem majú Česi, ale klientela sa postupne rozrástla a dnes mávame často penzión plný.“ Ceny ubytovania bez raňajok a pohybujú okolo dvanásť eur za osobu na jednu noc. Doposiaľ zrejme najpodivuhodnejším nocľazníkom bol Slovák, ktorý ani netušil, že v tomto kraji sú drevené chrámy, hoci jeden z nich, a to hneď zapísaný v UNESCO, mal priamo pod nosom, pri penzióne.

Anton Sakálik v Kružlovej má penzióny hneď dva, prvý sa nazýva Penzión v údolí, pretože názov Penzión v Údolí smrti mu neprešiel, druhý – Hradčany. „Manželka pracovala v Červenom kríži a keď mali nejaké návštevy, nebolo ich kde ubytovať a v Ladamírovej mávali plno. Prvý penzión je priamo v dome, kde bývame – presunuli sme sa na poschodie a z prízemia je ubytovanie. Druhý penzión je prerobená Jednota, osem izieb. Ten si pomenovali prví návštevníci, Česi – Hradčany,“ rozpráva. Za noc tu zaplatíte 12 eur, ak by ste chceli zostať dlhšie, cena – dohodou.

Luxusný je penzión Medveď v Medveďom, ktorý má aj svoj wellness. Má kapacitu 25 osôb, ponúka dvoj a trojlôžkové izby za 15 eur na hlavu na noc.

Čo vo Svidníku?

Okrem vojenského historického múzea sa môžete pozrieť aj na skanzen,

ktorý patrí Múzeu ukrajinskej kultúry, pravda, iba ak ho nájdete. Nedajte sa odradiť neoznačenou cestou z betónových platní prudko do kopca, oplatí sa ho vidieť. Modré domy natreté „belavkou“, ako ju nazývajú Rusíni, sú podľa Michala Kost'a maľované indigovou modrou, aká sa používa aj na farbenie džínsov. Zaujímavý je tiež drevený chrám z Malej Poľanky s pozoruhodnou históriou – obyvatelia obce si postavili nový, murovaný, a tento chátral. V skanzene nájdete jeho kópiu.

Priamo pod skanzenom je Aqua Ruthenia, po slovensky – Rusínska voda. Podľa slov manažérky Ľuby Kráľovej, aquapark ponúka deväť bazénov – päťdesiatmetrový s dvoma tobogánmi, detský bazén, plavecký športový, bazén s umelými vlnami a letný krytý bazén, ktorý býva otvorený iba v lete. Prešovská firma sa však podujala spojzdiť aj kryté kúpalisko, ktoré v roku 1989 čakalo na kolaudáciu a nakoniec skončilo v ruinách. Od vlaňajšieho roku v tejto budove nájdete dvadsaťpäťmetrový bazén s tryskami a jakuzzi a saunový svet. Dospelý zaplatí za hodinu 4 eurá vstupné, za dve hodiny šesť, ak chcete zostať iba pod holým nebom, päť eur na celý deň. Mimochodom, aquapark už spolupracuje aj s Dukla Destination – ak sa vyspíte v niektorom zo súkromných penziónov, dostanete zľavu na vstupnom desať percent a ak sa najete v niektorom z motorestov, potom zľavu päť percent.